

Agata Sadza

Rzecz dla początkujących tłumaczy : Companion to Translation Studies

Kultura i Polityka : zeszyty naukowe Wyższej Szkoły Europejskiej im. ks.
Józefa Tischnera w Krakowie nr 2/3, 301-305

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Agata Sadza *

RZECZ DLA POCZĄTKUJĄCYCH TŁUMACZY: COMPANION TO TRANSLATION STUDIES

Wydana w 2007 roku książka *A Companion to Translation Studies*¹ to pozycja godna polecenia wszystkim zainteresowanym młoda, ale rozwijającą się niezwykle dynamicznie dziedziną humanistyki, jaką jest przekładoznawstwo. Autorami tekstów wchodzących w skład tomu są naukowcy cieszący się znacznym autorytetem w ramach tej dyscypliny i dyscyplin pokrewnych – przede wszystkim komparatystyki i językoznawstwa. Poszczególne rozdziały mają w sposób wstępny przybliżyć czytelnikowi zróżnicowaną problematykę wchodzącą w zakres zainteresowań współczesnego przekładoznawstwa, ukazując ją z perspektywy interdyscyplinarnej, z podkreśleniem jej eklektycznego charakteru. Z tego powodu książka może stanowić dobrą lekturę wstępną dla początkujących adeptów przekładoznawstwa, w tym studentów wyższych lat studiów, szukających inspiracji dla swoich aktualnych bądź przyszłych dociekań badawczych.

Redaktorzy tomu to Piotr Kuhiwczak, wykładowca przekładoznawstwa na uniwersytecie w Warwick w Wielkiej Brytanii, autor wielu publikacji z dziedziny komparatystyki, kulturoznawstwa i przekładoznawstwa, w tym dobrze znanej polskiemu czytelnikowi, kilkakrotnie wznawianej pozycji *Successful Polish-English Translation. Tricks of the Trade* (napisanej we współpracy z Anielą Korzeniowską)²; oraz Karin Littau, wykładowca literatury angielskiej i komparatystyki oraz dyrektor katedry filmoznawstwa na brytyjskim uniwersytecie

* Agata Sadza, absolwentka filologii angielskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego, asystent w Wyższej Szkole Europejskiej im. ks. Józefa Tischnera w Krakowie, doktorantka w Katedrze UNESCO do Badań nad Przekładem i Komunikacją Międzykulturową UJ, tłumaczka. Zainteresowania badawcze: opisowe badania przekładu (DTS), obcość w przekładzie, rola norm kultury docelowej, oswojenie (*domestication*) i wyobcowanie (*foreignisation*) przekładu, pozatekstowe uwarunkowania przekładu, dominujące ideologie przekładu, pozycja tłumacza w procesie przekładu, przekład kultury, współczesne metodologie badań przekładoznawczych.

¹ *A Companion to Translation Studies*, Multilingual Matters Ltd., Kuhiwczak, P., Littau, K (eds.) Cleve-
don – Buffalo – Toronto, 2007.

² P. Kuhiwczak., A. Korzeniowska, *Successful Polish-English Translation. Tricks of the Trade*, wyd. III
Warszawa 2006.

Essex. We wstępie redaktorzy kładą nacisk na szybki rozwój i zróżnicowanie współczesnego przekładoznawstwa, które w ostatnich latach wyraźnie odeszło od zainteresowań stricte lingwistycznych lub literaturoznawczych w kierunku takich obszarów jak studia kulturowe (z naciskiem na badanie ideologii, politycznych uwarunkowań międzykulturowych, problematyki postkolonialnej, problematyki *gender* itp.). Widać stąd, że przekładoznawstwo wpisuje się w nurt współczesnych dyscyplin naukowych, które za swą istotną zaletę poczytują sobie właśnie „inter-” czy też „trans-dyscyplinarność”. Choć taka pozycja teoretyczna nie jest pozbawiona wad i pułapek³, to, jak podkreślają autorzy, wynika ona zapewne nieuchronnie z tego, że „przekład (...) podtrzymuje dialog między wnętrzem a zewnątrz, nie tylko w odniesieniu do różnych nauk, ale także w odniesieniu do kultur, języków i historii. Inaczej mówiąc, z przekładem mamy do czynienia zawsze, gdy teoretyzujemy na temat związków i połączeń”⁴. Przyjęta przez redaktorów tomu wieloaspektowość podejścia ma też na celu wstępną i niełatwą próbę pokazania związku między rozważaniami teoretycznymi i praktyką tłumaczenia, przy założeniu, że istnieje duża potrzeba konsolidacji wypracowanej dotychczas, bardzo zróżnicowanej wiedzy na temat przekładu.

Jak wskazuje tytuł, książka ma być „towarzyszem” początkującego adepta przekładoznawstwa, który chciałby przemierzyć tak zróżnicowane tereny jak przekład i kultura, filozofia, historia, płęć (*gender*) czy polityka. W rozdziale pierwszym, światowej sławy badaczka przekładu Susan Bassnett, autorka klasycznej, kilkakrotnie wznawianej publikacji *Translation Studies*⁵, uważanej za jeden z podstawowych tekstów anglojęzycznego przekładoznawstwa, opisuje tzw. „zwrot kulturowy” (*cultural turn*)⁶, który polegał na sprobematyzowaniu relacji oryginał-tłumacz-przekład i uzupełnieniu jej o takie zagadnienia jak: relacje siły między kulturą oryginału i przekładu, ideologicznie uwarunkowane „manipulacje” tłumacza, normy kulturowe sterujące wyborami tłumacza w procesie przekładu czy wreszcie wpływ przekładu na obie kultury (zwłaszcza ich systemy literackie) i ich wzajemne postrzeganie. Bassnett nawiązuje w swym omówieniu do koncepcji takich teoretyków przekładu jak Itamar Even-Zohar, Gideon Toury, Andrew Chesterman i Theo Hermans (czyli badaczy reprezentujących tzw. „opisowe” badania przekładu – Descriptive Translation Studies) oraz André Lefevere, Lawrence Venuti, Michael Cronin czy Maria Tymoczko (czyli reprezentantów nurtu „kulturowego”).

W rozdziale drugim, zatytułowanym *Filozofia i przekład*, jego autor Anthony Pym (kolejne wielkie nazwisko współczesnego przekładoznawstwa)

³ Por. np. Willis, P. *Wstęp* [w:] C. Barker. „Studia kulturowe” 2005.

⁴ *A Companion to Translation*, op.cit., s. 6; ten i dalsze cytaty z książki w moim przekładzie – A.S.

⁵ Bassnett, S., *Translation Studies*, Methuen – London, 1980.

⁶ Por. *Translation, History and Culture*, Bassnett, S., Lefevere, A. (eds.), London 1990.

wyróżnia trzy płaszczyzny relacji między przekładem a filozofią, traktowaną jako dyscyplina nadrzędna: (1) przekład jako użyteczna metafora dla rozważań filozoficznych; (2) dyskurs filozoficzny jako źródło pojęć i koncepcji przekładoznawstwa i (3) przekład dyskursu filozoficznego jako obszar rozważań naukowych. Pym przywołuje w swej analizie takie nazwiska jak między innymi von Humbolt, Schleiermacher, Heidegger, Walter Benjamin, Gadamer, Derrida, Willard Quine, Jakobson, Peirce i Searle oraz nawiązuje do takich koncepcji jak hermeneutyczna teoria przekładu, *Skopostheorie* (Vermeer) i *théorie du sens* (Seleskovich). Pym kończy swój wywód charakterystycznym dla siebie pragmatycznym zaleceniem, by w działaniach przekładowych i przekładoznawczych nie szukać filozoficznych uzasadnień tam, gdzie nie są konieczne, a zatem by nie mnożyć bytów ponad potrzebę.

Rozdział trzeci, autorstwa Gunilli Anderman, jest poświęcony relacjom między przekładoznawstwem a dziedziną względem niego źródłową, czyli **językoznawstwem**. Anderman podkreśla jednak, że obecnie relacje między tymi dwiema naukami mają charakter nie tyle hierarchiczny, co pragmatyczny, to znaczy polegają na czerpaniu z siebie nawzajem w sytuacjach, gdy jest to przydatne i służy pogłębieniu wiedzy. Autorka przedstawia zarys tych relacji od XVIII wieku do chwili obecnej, uwzględniając najnowsze osiągnięcia z zakresu językoznawstwa korpusowego, analizy kontrastywnej i badań nad uniwersaliami językowymi. Przywołuje przy tym takie nazwiska językoznawców – przekładoznawców jak Nida, Catford, Koller, Newmark, Reiss, Nord, Gutt i Baker.

Rozdział 4 nosi tytuł *Historia i przekład* (autor: Lynne Long z uniwersytetu w Warwick, historyk przekładu i badaczka przekładu biblijnego). Long skupia się na znaczeniu rozwijania wiedzy na temat historii przekładu, z której płyną dwa typy wniosków: po pierwsze dowiadujemy się, że „reguł przekładu nie można zdefiniować i przestrzegać jak formuł znanych z nauk ścisłych, ponieważ są tak elastyczne jak sam język”⁷, a po drugie, uczy się nawigować po różnych „mapach” (kulturowych, lingwistycznych, literaturoznawczych, politycznych, historycznych, religijnych, technicznych) – tak zróżnicowanych, że konieczne staje się podejście interdyscyplinarne. Badaczka przedstawia następnie charakterystykę tych problematyk i podsumowuje swój wywód wskazaniem metodologicznym dotyczącym konieczności każdorazowego dokładnego definiowania swojego pola badawczego.

W rozdziale piątym Theo Hermans, prominentny teoretyk DTS (opisowych badań przekładu) i autor przewrotnego sformułowania „przekład to manipulacja”, analizuje problematykę **przekładu literackiego**. Rozpoczyna od trudnego pytania o „szczegółność” przekładu literackiego w porównaniu z przekładem pragmatycznym. Dostrzeżenie tej szczegółowości i niepowtarzalności

⁷ *Successful Polish-English Translation...*, op.cit., s. 64.

miało kluczowe znaczenie dla odseparowania się przekładoznawstwa od literaturoznawstwa i komparatystyki, gdzie przekład zawsze był traktowany po macoszemu, jako twór wtórny i niezasługujący na osobną refleksję. Dopiero niedawno zauważono, że przekłady literackie są ważnymi artefaktami kulturowymi i symbolicznymi, nośnikami niezależnych od oryginału znaczeń, idei, poglądów i wartości. Następnie Hermans omawia postawy wobec przekładu literackiego w ramach różnych koncepcji współczesnego przekładoznawstwa, od „Nowej Krytyki”, przez hermeneutykę przekładu, koncepcje lingwistyczne i funkcjonalne po krytykę postkolonialną i genderową.

Rozdział szósty napisała Luise von Flotow, badaczka m.in. **problematyki gender** w przekładzie. Wyróżnia ona dwa etapy w tzw. *gender studies*, z których pierwszy charakteryzuje się obecnością ustalonej, społecznie usankcjonowanej definicji mężczyzny i kobiety, ułatwiającej (samo)identyfikację, natomiast drugi opiera się na płynnej, niestabilnej, sproblematyzowanej koncepcji rodzaju (*gender*), gdzie kategorie „mężczyzny” i „kobiety” przestają mieć ustalone cechy dystynktywne i jednoznaczną istotę oraz granice. Rozważania te mają przełożenie na obszar przekładu, po pierwsze w zakresie tzw. „przekładu feministycznego” (autorka powołuje się tu na prace Godard, Chamberlain i własne), a po drugie w odniesieniu do kategorii „performance” – odgrywania, będącego cechą zarówno kształtowania rodzaju (*gender*) danej jednostki, jak i tworzenia pewnych odmian przekładu, które mają na celu redefinicję samego zjawiska i podkreślenie niestabilności i woluntarystycznego charakteru poszczególnych ról w procesie tłumaczenia.

Rozdział siódmy i ósmy (autorstwa odpowiednio Mary Snell-Hornby i Eithne O’Connell) dotyczą konkretnych obszarów przekładu, tj. **przekładu dzieł teatralnych i operowych** oraz **przekładu filmowego**. Cechą wspólną obu tych dziedzin jest wielokanałowość przekazu – współgranie testu, obrazu i dźwięku. Snell-Hornby porusza temat problematycznej relacji między koncepcjami „wierności” przekładu a ostatecznym kształtem przetłumaczonych dzieł scenicznych („przekład” a „adaptacja”). Badaczka omawia semiotyczne, holistyczne i społeczno-kulturowe koncepcje przekładu i kończy swe rozważania wizją tłumacza-eksperta, którego rola sięga znacznie szerzej niż „transkodowanie” komunikatu między językami. Z kolei O’Connell skupia się na wpływie techniki na przekład filmowy (dubbing, napisy, lektor), podkreślając przy tym konieczność zachowania interdyscyplinarnego podejścia badawczego do tych kwestii, tak by możliwości techniczne nie przesłoniły ważnych problemów politycznych, ideologicznych, kulturowych i pedagogicznych.

Ostatni rozdział książki jest poświęcony zagadnieniom **polityki i przekładu**, a jego autorką jest Christina Schäffner. Punktem wyjścia dla jej rozważań jest spostrzeżenie, że wszelkie interakcje społeczne wchodzące w skład szeroko pojętej polityki mają w znacznej mierze charakter językowy, przez co

stały się ostatnio obiektem żywego zainteresowania ze strony badaczy reprezentujących takie metodologie jak lingwistyka krytyczna, krytyczna analiza dyskursu i analiza dyskursu politycznego. Obiektem badania są tu przede wszystkim tekstowe lub dyskursywne przejawy struktur władzy i ideologii oraz ich realizacja na poziomie gramatycznym i leksykalnym. Schäffner zwraca uwagę, że problematyka ta jest jak na razie zbyt rzadko rozważana w kontekście przekładu, gdzie do tej pory skupiano się głównie na analizie przekładów konkretnych tekstów politycznych. Zagadnienie polityki w przekładzie ma jednak wymiar znacznie szerszy, co wynika z przekonania, że tłumaczenie jest nieodłącznie działaniem politycznym, gdyż wiąże się z kwestią ideologicznego postrzegania i reprezentacji innej kultury. W tym sensie każdy wybór tłumacza i innych osób biorących udział w procesie przekładu (wydawców, redaktorów, sponsorów, patronów itp.), w tym wybór konkretnego tekstu do przekładu, jest uwarunkowany „politycznie” (wiadomo, że nie przekłada się wszystkiego – powstaje zatem pytanie o kryteria wyboru). Schäffner podkreśla tu, że wszelkie uwarunkowania tego rodzaju można śledzić na poziomie językowym, choć analiza powinna też obejmować społeczne i polityczne warunki tworzenia i odbioru przekładu.

Książka została wydana nakładem wydawnictwa Multilingual Matters, specjalizującego się w publikacjach z dziedziny nauczania języków obcych, dwujęzyczności, socjolingwistyki, przekładu ustnego i pisemnego i kształcenia rodziców. Poszczególne rozdziały napisane są przejrzysto i zrozumiale i zawierają wiele odniesień do ważnych tekstów źródłowych, z którymi powinien zapoznać się każdy badacz przekładu. Praca zawiera też indeks i obszerną bibliografię prac przekładoznawczych, stanowiącą doskonały punkt wyjścia w kwerendach bibliograficznych. Pytania może budzić dobór omówionych tematów, które rozciągają się od zagadnień bardzo ogólnych jak filozofia czy historia, do dość specjalistycznych jak przekład na potrzeby filmu, teatru czy opery. Hasła te służą jednak poszczególnym autorom jako słowa-klucze pozwalające syntetyzować najważniejsze wątki współczesnego, głównie europejskiego przekładoznawstwa. By sprawiedliwości stało się zadość, trzeba podkreślić, że autorzy powołują się głównie na prace oryginalnie napisane po angielsku lub przełożone na ten język, co sprawia, że przedstawiony obraz przekładoznawstwa jest siłą rzeczy wybiórczy i ograniczony. Książka w żadnym wypadku nie aspiruje jednak do ukazania całościowego opisu problematyki nurtującej współczesnych przekładoznawców z różnych krajów i kultur, a jedynie zasygnalizowanie pewnych obszarów, które niewątpliwie zasługują na zgłębienie w ramach różnych paradygmatów. I ten cel, przy swojej ograniczonej objętości, spełnia zupełnie dobrze, wypełniając przy tym lukę na rynku, jeśli chodzi o publikacje skupione na interdyscyplinarnej naturze badań przekładu.